

Nevelőtanár? Kollégiumpedagógus?

A címben szereplő kérdésen tulajdonképpen egy akkreditált képzés indítási kérelmének kitöltése kapcsán kezdtem el gondolkodni: a „szakterület”, illetve „szakképzettség megnevezése” ejtett gondolkodóba. Amikor ennek jogosságát vizsgáljuk, lényegében a kollégiumban dolgozó pedagógusok szerepkörének, valamint a kollégiumi pedagógia jelenlegi helyzetének elemzésébe futunk bele. Erre mélyebben itt most nincs módunk; csupán néhány fontosabb szempontot, érvet, tényt sorakoztatok fel, mely elvezethet bennünket a kérdés megválaszolásához.

I.

A mai önkormányzati, minisztériumi fenntartású kollégiumok elődei az ötvenes évek végén és elsősorban szociális funkcióval létrehozott „szocialista” kollégiumok (diákotthonok) voltak. Azoknak a fiataloknak nyújtottak elhelyezést, akik az otthonuktól távol voltak kénytelenek tanulni.

Ezt az időszakot az erőteljes iparosítás, illetve az ehhez kapcsolódó szakmunkásképzés erőteljes felfutása jellemezte. Ami meghatározta a kollégiumok földrajzi elhelyezkedését, szervezeti sajátosságait, és természetesen a működéssel kapcsolatos tartalmi követelményeket is. Erre központi kollégiumi nevelési dokumentumok is születtek, a korszellemnek megfelelően, meglehetősen erőteljes ideológiai töltéssel. A magyarországi kollégiumi rendszer mégsem volt teljesen homogén. A bennük folyó nevelést illetően azért sem, mert az ott tevékenykedő nevelők beállítódásának, felkészültségének is köszönhetően különböző igények, és ennek megfelelő nevelési hagyományok éltek egymás mellett, kezdve a munkásszállás szinttől az egyházi, a NÉKOSZ –hagyományokon át a református kollégiumi hagyományok továbbéléséig.

A kollégium kezdettől fogva az iskolának alárendelt intézmény volt, amely mindig gátja volt szakmai önállósodásának. Tény, hogy a központi dokumentumok előírták a nevelési tennivalókat, mégis a kollégium az iskolai munka folytatásának a helye volt. A feltételteremtő funkció helyeződött előtérbe: azaz, biztosítani a diákok számára a szociális feltételeket az iskolai tanulmányok folytatásához, és segítséget nyújtani a mindennapi iskolai felkészüléshez. Helyi szinten legalábbis ez utóbbi elvárás helyeződött előtérbe.

Sokat elmond az akkori helyzetéről, hogy a kollégiumok eredményességének legfontosabb mutatója (összehasonlításuknak az alapja) az ott lakó diákok tanulmányi eredménye volt.

De tény, hogy a kollégiumnak mindig volt esélykiegyenlítő- és kultúraközvetítő szerepe is: erre szolgáltak a kulturális programok, a szakköri foglalkozások, csoportfoglalkozások, és szabadidős foglalkozások. Mindazonáltal nem mindig voltak kellően hatékonyak, mert a személyi feltételek elégtelenek voltak. A nevelőtanárok nem voltak megfelelően szakmailag, pedagógiaileg felkészülve-felkészítve a feladatra. Előfordult, hogy a kollégiumok az iskolából „kikapott”, vagy oktató munkára alkalmatlan tanárokkal töltötték fel státusaikat, vagy olyanokkal, akik végső megoldásként választották a kollégiumot munkahelyül, s akiktől valóban a maximális elvárás az lehetett, hogy a szilenciumi fegyelmet biztosítsák.

Mindezek miatt tűnhetett úgy, hogy a kollégium „általában” gyermekmegőrzést végez. Ez az ítélet túlságosan leegyszerűsítő, ezért igazságtalan volt, de egyik melegágya lett a kollégiumi nevelők pedagógustársadalmon belüli lefokozásának. (Azt azért hozzátehetjük, hogy a múltban, de a mában is jelentkeztek/jelentkeznek komoly színvonalbeli különbségek a szakmai felkészültséget, a szakmai munkát illetően.)

Az alárendelődés tehát egyfelől abból eredt, hogy a kollégium számára a feltételteremtés feladata volt kijelölve, az önálló tudás-és kultúraközvetítés kárára. Miközben a funkció, a

szerep helyzete rendeződni látszik (erről később még lesz szó), megindult az intézmények tendenciózus összevonása, mint a kollégiumi munka presztízsét, ezzel együtt a kollégiumi pedagógusok önbecsülését gyengítő körülmény.

A kollégiumok önállóságát a 70-es években kezdték megszüntetni, ekkor vettek komolyabb lendületet az iskolákkal való összevonások. Ma az intézmények több mint kétharmada közös igazgatású.

Az iskolák számára a legtöbb esetben terhet jelent a kollégiummal való kényszerházasság. Tisztelet a kivételnek, nem fordítanak kellő figyelmet a kollégiumra, az amúgy is szűkös költségvetési keretből nem adnak elegendő pénzt fejlesztésre („maradékélv”, „hátsó udvar szerep”, ahogy az állapotokat Horváth István, a Kollégiumi Szövetség elnöke találóan jellemzi). Ráadásul, egyre több az olyan közös igazgatású intézmény, ahol az „idegen” iskolák diákjai túlsúlyban vannak a kollégiumban. Az iskolák érdekeltsége tehát nagyon csekély a kollégiumok működtetésében, s ez kétségkívül visszahat az ottani *pedagógiai* munka megítélésére, végső soron a pedagógusokra. Az igazság kedvéért azonban tegyük hozzá: ez nagyban függ az intézmény vezetésétől, az ott kialakult szervezeti kultúrától.

Végső soron a kollégium iskolai funkcióhoz való – a kezdetektől tartó - erőteljes kötődése relativizálja a két intézmény pedagógusainak szerepkörét. Ebből ered a kollégiumi nevelőtanár státuszának, szakterületének, munkájának nem túl kedvező megítélése, másodrangú szerepbe sorolása. A „nevelőtanár” titulus szétválaszt: eszerint a testületi (tanári) hierarchiában a kollégiumi nevelők mellett vannak a „nem nevelő tanárok”, ők képezik az iskolai oktató, tanító tanárok csoportját. Ez viszont logikailag ellentmond annak, hogy az iskolának, tehát a „tanító” tanárainak is feladata a nevelés – nevelnek is -, ilyen értelemben ők is nevelők (amellett, hogy tanárok).

Meg kell jegyezni, hogy maga a Kötv. is konzerválta a kollégium iskolának való alárendelését, és fenntartja az iskola és kollégium aszimmetrikus kapcsolatát. A 49.§-ban olvashatjuk, hogy „ a kollégium pedagógiai programot készít, melynek során figyelembe veszi az érdekelt iskolák pedagógiai programját.....”

Többször elmondtuk már, hogy ez az előírás a gyakorlatban szinte teljességgel betarthatatlan. Emellett fenntartja, hogy a kollégiumnak alkalmazkodnia kell az iskolához, akkor, amikor a kollégiumot a törvény szakmailag önálló nevelési-oktatási intézményként deklarálja. A partnerközpontúság elve alapján működő minőségirányítási rendszer egyébként is garantálja a partnerek elvárásainak figyelembe vételét, azoknak a működésbe való beépítését. (Tegyük hozzá, minden intézmény esetében követendő, kölcsönös eljárásról van szó.) A legtöbb esetben egyébként problémát jelent az érdekelt iskolák megnevezése, hiszen a kollégiumokkal kapcsolatos iskolák száma akár több tucat, un. bázisiskolákról már nagyon ritkán beszélhetünk, nota bene a közös igazgatású intézményekben is gyakran többségben vannak az idegen iskolák diákjai.

II.

Eddig a nevelőtanárok helyzetével, presztízsével foglalkoztunk, az annak alakításában szerepet játszó tényezőkkel.

Ezek után nézzük azokat a makro- és mikrokörnyezeti változásokat, amelyek a fent elmondottakkal párhuzamosan új helyzetet teremtettek, új kihívást jelentettek és jelentenek a kollégiumok, illetve az ott dolgozók számára, a kollégiumi pedagógiában.

A törvényi – szakmai környezet megváltozása

Mindenekelőtt, a közoktatásról szóló törvény 1993. és 1999. évi módosítása hozott jelentős változásokat a közoktatásban. A törvény újrafogalmazta a kollégium fogalmát és feladatait, innentől kezdve a kollégium a feltételteremtés mellett *szakmailag és szervezettelég önálló*

nevelési-oktatási intézmény, melynek szociális, szocializációs, valamint önálló tudás és kultúráközvetítő funkciója is van. Szerepet vállal az esélyteremtésben: a felzárkóztatásban, a tanulási esélyek kiegyenlítésében, az iskolai tudáson túli elméleti és praktikus ismeretek átadásában.

Az új rendelkezés alapján 2001-ben kiadásra kerülő kollégiumi nevelés országos alapprogramja bővítette, pontosította és egységessé tette a kollégiumok működésének alapelveit, céljait, feladatait, a követelményeket, s a működésre vonatkozóan tartalmi útmutatással is szolgál. Meghatározta a tudás-és kultúráközvetítésben azt a hét - a Nemzeti alaptantervre épülő - témakört (műveltségterületet), melyek köré a kollégiumok nevelőmunkája, kiváltképp a csoportfoglalkozások egy részének tematikája szerveződik.

Az, hogy a kollégium és az iskola funkcióinak, szerepének a kezdetektől jellemző, a kollégiumok számára hátrányos viszonyait a törvény ilyen szinten helyére tette, a kollégiumi szakmai elit hosszú, szívós és kitartó munkájának köszönhető. Egy olyan „alulról jövő” kezdeményezésről van szó, amely mögött ott állt egy világos szakmapolitikai törekvés, tudományosság, és szakértelem. És nem utolsósorban azok az intézmények, amelyekben jelen volt az innovációs potenciál, a kollégiumi pedagógusok szaktudása, szakmaisága, amely megfelelő muníciót és bázist biztosított a szakmai érvekhez. (A kollégiumok önfejlődésének ékes bizonyítéka számtalan helyi vívmány, az országos önfejlesztő programba, vagy az Arany János tehetséggondozó programba való bekapcsolódás.)

A törvényi előírások alapján összefoglalva:

A kollégiumi pedagógus, túl azon, hogy támogatja a diákokat a mindennapi iskolai felkészülésben, az egyes NAT műveltségterületei (keresztantervek) szerinti csoportfoglalkozásokon, ha úgy tetszik, folytatja, kiegészíti, megerősíti az iskola nevelő munkáját: ismereteket, valamint értékeket közvetít.

Emellett gondoskodik nevelteiről, részt vállal a szociális, gyermekvédelmi, hátránykompenzációs, mentálhigiénés és prevenciós feladatok ellátásában. Feladata a személyiségfejlesztés, a mindennapi felkészülés támogatása, a tanulásvezetés, a készség- és képességfejlesztés, a kompetenciafejlesztés, a tehetséges tanulók fejlesztése, a közösségfejlesztés, a napi életviteli, szociális, lelki, stb. problémák megoldásában való támogatás nyújtása.

Meg kell jegyezni, hogy jelentős változást hoz a nevelési-oktatási intézmények, így a kollégiumok működési gyakorlatába – mert hatással van a nevelési folyamatokra - a minőségfejlesztés is. Leglényegesebb elemei: a partnerközpontú működés, a kulcsfolyamatok szabályozása, a szervezetfejlesztés, az ellenőrzés, mérés, értékelés, valamint az eredmények és a tapasztalatok visszacsatolása a nevelési folyamatba.

A társadalmi változások hatásai

Melyek a legfontosabb és legjellemzőbb társadalmi - környezeti változások, tényezők, amelyekre a kollégium (a kollégiumi nevelés) számára új kihívásként jelennek meg, és amelyekre pedagógiájának választ kell adnia?

A kollégiumban érzékelhetően megnövekedtek azok a társadalmi, szociális, családi, iskolai stb. eredetű problémák, amelyeket intézményesen, és személyre szólóan is orvosolni, kezelni kell a pedagógusnak. Ez azt jelenti, hogy személyekre, esetenként célcsoportra vonatkozóan is meg kell ismerni az igényeket, a szükségleteket, a motivációkat, orientációkat, valamint a szülői és az iskolai elvárásokat, amelyek alapján a pedagógus pontosan megtervezi és végzi nevelő tevékenységét.

A szabad kollégiumválasztással az intézmények sokkal nyitottabbá, és a tanuló-összetétel tekintetében rendkívül heterogénné váltak. Ez közelebről azt jelenti, hogy igen változatos korosztályú, képességű, adottságú, mindemellett eltérő szükségletekkel és motivációval bíró fiatalok jelentek meg a kollégiumban.

Megállapítható, hogy a tanulók (tanulási) motivációja általában alacsony, és egyre több időt kell fordítani a mindennapi felkészülés támogatására (szaktárgyi segítségnyújtásra). De mindez az eredményes iskolai helytálláshoz sokszor nem elegendő: az önismeret- és motiváció fejlesztésre, s a tanulásmódszertani ismeretek átadására is szükség van a kollégiumban.

Szociális helyzetük, szocializációjuk, tanulmányi előképzettségük, napi életviteli problémáik különbözőségei miatt több olyan célcsoport van jelen a kollégiumban amelyek a többséghez képest másfajta, esetenként speciális támogatásra szorulnak, ennek okán a velük való bánásmódban más-és más pedagógiai eljárásokat kell alkalmazni.

Ilyenek az érettségizett tanulók, a határon túli fiatalok, a tehetséges (pl. művészképzős) diákok. Ilyenek a (többszörösen) hátrányos, illetve veszélyeztetett helyzetű diákok (roma fiatalok, a sajátos nevelési igényű tanulók (tanulásban akadályozottak, mozgáskorlátozottak, látássérültek, nagyothallók, stb.), a gyermek és ifjúságvédelmi tevékenység körébe vonhatók tanulók. E sokszínűséggel jellemezhető diákság együttnevelése egyre inkább előtérbe helyezi mint a differenciált, mint az inklúzív nevelést.

Ha a környezeti tényezőkről esik szó, nem hallgathatunk azokról a veszélyekről sem, amelyek negatív értelemben jelentenek kihívást az intézményrendszerre, így az ott dolgozó pedagógusokra. Sajnálatos, hogy időről időre felbukkan az a kormányzati elképzelés, hogy újból differenciálják a kollégiumi intézményhálózatot, ahogy az elmúlt rendszerben is párhuzamosan léteztek kollégiumok és diákotthonok. Félő, hogy ez a fajta elkülönítés (a pénzügyi megfontolásokon túl) a kollégiumi pedagógusok státusát, szerepkörét is jelentősen érintené. Akkor, amikor végre a szakma nagy nehezen kiverelkedte magának a fentebb említett vívmányokat. Ezen kívül természetesen nagyon sok kérdést is felvetne az ilyen differenciálás. Például, ki, és milyen szempontok alapján döntené el, hogy mely intézmények tartoznak ebbe vagy abba a kategóriába? A fenntartók mindig a legolcsóbb megoldást választják...

Összefoglalva:

A kollégiumi nevelők (a nevelőtanári munka) megítélése az utóbbi években pozitív irányba mozdult, illetve a ráakódott előítéletektől jelentősen megszabadult. Ez annak is köszönhető, hogy megtörtént a generációváltás, és egyre képzetebbek kerültek a pályára. A kollégiumok szakmai kvalifikációt illető válogatási lehetőségei – a társadalmi környezet változásának hatására is - szélesedtek, ennek köszönhetően az iskolain túli többlet - tudás közvetítésének, művelésnek, tehetség-gondozásnak stb. személyi feltételei javultak. A kollégiumban pedagógus diplomával rendelkező tanárokat alkalmazzák, akárcsak az iskolákban.

Sajnálatos módon - tapasztalatból tudjuk - hogy az iskolák kevésbé ismerik a kollégiumokban folyó, nehéz, szerteágazó munkát! Az előítéletek felszámolása irányába mutató lenne, ha erről minél több érintett erről személyes tapasztalatot is szerezne.

A megváltozott feladatokra való felkészítés céljából, a szakmai igényesség jegyében jó pár éve megjelent a szakmai képzési, illetve továbbképzési háttér. Ilyenek a Kollégiumi Szakmai Érdekvédelmi Szövetség, s az ELTE szervezésében bonyolított akkreditált, kollégiumi nevelőtanár- képzések, de ugyanezt szolgálják a pedagógiai intézetek szakmai fórumai, vagy a kollégiumi nevelési konferenciák is. Számos, a kollégiumi nevelés elméletével és gyakorlatával kapcsolatos igényes szakmai publikáció látott és lát napvilágot.

Mindazonáltal a közelmúlt makro- és mikrokörnyezeti változásai a kollégiumi funkciók, s a szakmai követelmények módosulását hozták magukkal. A feladatok bővülése, differenciálódása jelentősen átvitték a kollégiumi pedagógusok szerepkörét.

Olyan módszerek és eljárások alkalmazása is követelménnyé, valamint mindennaposá váltak, amelyek korábban a kollégiumi pedagógiai gyakorlatban kevésbé, vagy egyáltalán nem voltak jelen, és a pedagógusoktól magas szintű elméleti, mesterségbeli tudást, pedagógiai-módszertani kultúrát, esetenként speciális módszertani eszköztárat kívánnak. Például: differenciált fejlesztő programok kidolgozása, egyénre szabott, az előképzettségnek megfelelő tanulássegítő tevékenység, sajátos nevelési igényű fiatalok mentális gondozása.

Immár nem szétforgácsolt „nevelési területek”-ben gondolkodunk, nem így jelenik meg a kollégiumi nevelés tartalma, hanem bonyolult, sokváltozós nevelési rendszerbe szerveződve, melyben követelménnyé válik a helyi lehetőségekre, igényekre és elvárásokra, valamint korábbi eredményekre épülő pedagógiai tervezés, az adekvát módszerek alkalmazásával történő ismeretközvetítés, a folyamatok irányítása, az ellenőrzés, és értékelés. A kollégiumban – mint a nevelés, a szocializáció sajátos közegében - hangsúlyt kap a pozitív nevelési környezet, (személyesség, a jó pedagógiai klíma, stb.), továbbá a stabil intézményi normarendszer kialakítása, mivel szerepük nagyon fontos például az erkölcsi fejlesztésben, a diákok (ön)tevékenységének orientálásában, szervezésében, irányításában.

A kollégiumi nevelés – amennyiben hatékony és eredményes kíván lenni - gyakorlati folyamataiban figyelemmel van a társadalmi elvárásokra, a gazdasági, szociális, környezeti, valamint kulturális tényezőkre, és mindezeket beépíti napi pedagógiai gyakorlatába. Ebben olyan - a nevelés elméletét ismerő, és azt a gyakorlatban is felhasználni tudó - pedagógusokra építhet, akik a pedagógia tudományát, és annak határtudományait, társtudományait (szociológia, általános pszichológia, fejlődéslélektan, pszichopedagógia stb.), és a rokon szakterületek ismereteit, módszereit integrálni, alkalmazni képesek pedagógiai tevékenységük során. Ezeknek a képességeknek az elsajátíttatására is irányulnak a különféle posztgraduális képzések.

A kollégiumi szakmában, szakmai környezetében, a kollégiumi nevelés gyakorlatában egy ideje tehát jelentős változás, előrehaladás megy végbe. Sikerült törvényi szinten lerakni a szakmai alapokat.

A kollégiumban dolgozó pedagógusok tevékenysége – beleértve a nevelési és egyéb feladatok ellátását - régen túlmutatnak a „hagyományos” kollégiumi nevelőtanári szerepkörön. A kollégiumokban kiváló eredményeket produkáló pedagógusok számára külön állami díjat alapítottak.

Ideje lenne e változásokat a kollégiumi pedagógusok elnevezésében, valamint szakképzettségük megnevezésében formailag is kifejezni. Ahogyan van „óvodapedagógus” „családpedagógus”, miért ne lehetne „kollégiumpedagógus” is? Ez lökést adhat annak a folyamatnak is, amelynek a végén a „kollégiumpedagógia” mint önálló szakterület megjelenik.

A címben feltett kérdésre tehát a válaszom egyben javaslat: kollégiumpedagógus.